

A hétköznapi kérdések is elvezetnek a mélyebb megértéshez

Beszélgetés Gilicze Bálinttal

– *Fiatalon kapott rangos szakmai elismerést. Árulja el, hogyan lehet elnyerni a Hevesi Endre Díjat? Pályázni kell rá?*

– Engem Simon Tamás, az MTA kommunikációs főosztályvezetője terjesztett föl a díjra, és az utóbbi évben született három legkedvesebb cikkemet küldtük el a bírálóknak. Mondhatnánk, hogy az mta.hu nem klasszikus értelemben vett újság, hanem egy intézmény online portálja, szerencsére azonban az ilyen műhelyeknek is van lehetőségük a nevezésre – különösképpen, hogy az itt készülő ismeretterjesztő cikkeket gyakran szívesen átveszik a hazai médiumok.

– *Mit jelent Önnek ez a jelentős szakmai elismerés?*

– Mivel mindössze három éve foglalkozom tudományos újságírással, így a díjat sokkal inkább motivációnak tekintem, mint egy pályafutás elismerésének – immár talán bízhatom benne, hogy jó úton indultam el, de még bőven lesz módom azon törni a fejem: hova is vezet ez az út.

Az egész úgy kezdődött, hogy 2014 elején írtam az Origónak egy cikket arról, miért is érezhettem magam olyan pocskul a Hobbit című film vetítésén a moziban. Akkoriban pár hónapja képszerkesztőként dolgoztam a hírportálnál, és a témát nem is a Filmklubnak, hanem a tudományrovatnak vettem fel. Kiderült, hogy ha a szokásosnál jóval nagyobb képsebességgel, ráadásul 3D-ben veszik fel a filmet, agyunkban valahogy elmosódnak a képzelet és a valóság határai, és ennek tudható be sokaknál ez a fura, émeletítő érzés. Tolkien műve és Peter Jackson rendezése – no meg a cikk olvasottsága – így belépőt jelentett számomra a tudományos újságírás világába. [1] Az Origo 2014 nyarán lezajlott viharos átalakulása után hamarosan Simon Tamás tudományrovatában találtam magam. Ő az Origótól megválva kommunikációs főosztályvezető lett az Akadémián, ahol én is csatlakoztam hozzá. [2]

– *A művei alapján a munkásságáról tájékozódni lehet, de az életéről szinte semmit nem tudni.*

(Mudura László felvétele)

Idén 29. alkalommal adták át a *Hevesi Endre Díjakat*, amelyben azok az újságírók részesülhetnek, akik az előző évben a legtöbbet tették a tudomány és a technika legújabb eredményeinek népszerűsítéséért.

2017-ben az egyik díjazott *Gilicze Bálint*, a *Magyar Tudományos Akadémia Kommunikációs Főosztályának* munkatársa lett. A zsűri a díj odaítélésével Gilicze Bálint tudományos ismeretterjesztő cikkeinek színvonalát, az mta.hu honlap teljes megújításában kifejtett munkáját, továbbá a 2016-os *Magyar Tudomány Ünnepe* tartalmas programjának kidolgozására irányuló tevékenységét ismerte el.

Az ünnepélyes díjátadón *Herczeg János*, a Hevesi Endre-díj Alapítvány kuratóriumának elnöke méltatta a kitüntetett munkásságát, közérthető, oldott hangvételű cikkeit. A laudációt azzal a gondolattal zárta: jó lenne, ha Gilicze Bálint a multidiszciplináris műveltségét, a gondolatok, élmények továbbításában felmutatott képességét és leleményességét a jövőben is felhasználná tudományos ismeretterjesztésre. (Lásd: Herczeg János: A Hevesi Endre Díjról szubjektíven. *Természet Világa*, 2017. 6. sz. – a szerk.)

– Sokáig kutatónak készültem, a természettudományok vonzottak. A kémia, a biológia már a kezdetektől érdekelt, de talán a legfontosabb impulzusok a Szent István Gimnázium 1990-ben indult speciális matematika tagozatán, Laczkó László óráin értek, ahol nemcsak a matematika, hanem a logikus gondolkodás és a problémamegoldás alapelveit is megtanulhattuk. Nála értettem meg, hogyan is lehet foglalkozni egy problémával, esetleg meglátni benne valami általánosabb összefüggést.

Kémiából a diákolimpia küszöbéig jutottam – pótagként drukkolhattam a Pekingben versenyző csapatnak –, így szinte egyértelmű volt, hogy a vegyész szakon folytatom a tanulmányaimat, és már-már láttam magam fehér köpenyben megőregedni. A dolgok azonban máshogy alakultak, egyetemi szinten érdekelni kezdett a fizika – hálás vagyok Kürti Jenő nagyszerű előadásaiért –, majd végül a matematikus szakon kötöttem ki, gondolván, hogy a világ mélyebb megismerésére errefelé van

a legnagyobb esélyem. Ebbe a történetbe csatlakozott új szálként a fényképezés, ami újabb fordulatot hozott.

– *Így jutott el a természetfotózáshoz.*

– 1998-ban a kezembe került a National Geographic egyik száma Jim Brandenburg érdekes fotós kísérletével (North Woods Journal, 1997/11). Elhatározta, hogy 90 napot tölt el Minnesota állam északi részén, egy nemzeti park területén, és minden nap egyetlen képet készít. Az ötlet, és persze a képek, teljesen magukkal ragadtak, ezért elhatároztam, hogy egyszer én is szeretnék valami hasonlóba fogni. Kezdetben egy Praktica géppel, majd egyre komolyabb felszereléssel felfegyverkezve jártam a természetet, és élveztem, ha a türelem, a lassacskán gyülő tapasztalat és a szerencse együttese elvezetett egy-egy jól sikerült képhez.

Hamarosan már nem negatívot, hanem diát fűztem a fényképezőgépre (emlékszik még erre valaki?), és bekerültem a hazai természetfotósok társaságába, felvettek a naturArt tagjai közé. Rengeteget tanultam tőlük technikáról, terepről, a természetfotó etikájáról, és talán azt is megértettem, hogy miben különleges a természetfotósok hozzáállása a „jó képekhez”. Itt ugyanis az alkotás megítéléséhez sokszor épp olyan fontos a lefotózott fajok vagy jelenségek alapos ismerete, mint az esztétikai érzék – hasonlóképpen, ahogy a szociófotók értékeléséhez is szükség van a beleérzés képességére és a háttértörténet ismeretére.

– *Tudomásom szerint első nagy sikerét a 2003-as év hozta, amikor elnyerte az ország legrangosabb természetfotós pályázata, az Év Természetfotósa fődíjat.*

– 2003 érdekes év volt az életemben. Akkor fejeztem be a matematikus szakot, és távolodtam el végképp a kutatói pályától, emellett ebben az időszakban kezdtem leginkább elememben érezni magam természetfotósként. A díjat a benyújtott portfóliómmal érdemeltem ki, vagyis több kategóriában – egyebek mellett makrofotókkal és tájképekkel – is sikerült jó helyezést elérnem.

A képeimnek egytől-egyig volt valamilyen története, és a következő években valahogy úgy éreztem, kevésbé a természeti képek, inkább ezek a történetek érdekelnék. Ez persze csak egy lehetséges magyarázat így visszatekintve, annyi viszont bizonyos, hogy vonzani kezdett a sajtó- és a szociófotó világa. Dolgoztam a Heti Válasznak fotoriporterként, voltam képszerkesztő a Magyar Nemzet szombati Magazin mellékleténél, eközben jártam a katasztrófális 2005-ös székelyföldi árvíz helyszínén, testközelből átéltem a tévészékház 2006-os ostromát, Indiát bejárva pedig megtapasztalhattam, mit is jelent az elemi szegénység, és hogyan viszonyul ehhez egy, a miénktől teljesen eltérő kultúra. [3]

Érdekes módon, a legnagyobb élményeim az indiai útnak éppen abból az időszakából származnak, amikor egy bosszantó hiba miatt nélkülözni kellett a fényképezőgépet. Egészen másképp lát az ember, amikor nem fényképez. Manapság gyakran megesik, hogy elő sem veszem a kamerát: inkább megengedem magamnak, hogy átéljem az eseményeket. Azután van úgy, hogy leírom a benyomásaimat, de az is előfordul, hogy egyszerűen csak engedem, hadd hassanak rám – valahol biztosan nyomot hagynak bennem.

Az Év Természetfotósa 2003 pályázat egyik díjazott képe a Madarak és viselkedésük kategóriában

Az elmúlt néhány évben az írás lassan előretört az életemben, a fényképezés pedig, ahogy árnyékba húzódott, úgy vált fokozatosan egyszerűbbé. Ma már nem hordok magammal tászkányi felszerelést, állványt és mindenféle zoomokat. Szeretek fix, nagylátószögű objektívet használni, mellyel mostanra ösztönösen érzem, mi lesz a képen, anélkül, hogy a keresőbe néznék. Az utóbbi időben pedig egészen elvarázsolt a telefonos fotózás – semmi más nem tudta ennyire megadni a közelség, az „otlét” élményét.

Érdekes volt felismerni, hogy a cikkekben sem szakadtam el a „képektől”, mint ahogy ismeretterjesztő újságíróként nem is szakadhattam el tőlük – a képek, metaforák, analógiák talán a legfontosabb kapcsolódási esélyt jelentik a szigorú tudományosság és a hétköznapi megértés között. A jól felépített logikus magyarázatokra persze szükség van, de néhány találó kép segíthet abban, hogy az olvasó egyáltalán hajlandó legyen követni egy-egy gondolatmenetet. Emellett pedig nagy szükség van jó történetekre, iz-

galmas elbeszélésekre, hiszen az emberi agy ezekre fogékony: mesékre, sztorikra, képekre. Az én feladatomban, hogy hitelesek legyenek, és azt a látásmódot adják át legáltalában részben az olvasónak, amit a téma kutatói is magukénak vallanak.

– *A tudományos kommunikáció az elmúlt időszakban nagyon sokat változott. Régóta próbálják a tudományt kiszabadítani az elefántcsonttoronyból és közelebb hozni az emberekhez, csak sajnós, ez a törekvés egybe esett azzal, amikor elveszett a*

tudomány mindenhatóságába vetett hit. Ma már a tudósok sem hiszik a tudományt mindenhatónak, a hétköznapi emberek jelentős része pedig hamarabb hiszi el az áltudományos örültségeket, mintsem elfogadná a valódi tudományos tényeket. Hogyan látja ezt a kérdést belülről, a Magyar Tudományos Akadémiáról?

– Messziről indulnék el: egyszer belekeveredtem egy igen kínos vitába az ott-honzulésről. Kívülállóként nehéz megérteni, miért lehet annyira fontos egy nőnek, hogy otthon szüljön. De ha átgondoljuk és elfogadjuk, hogy létezik olyan világkép, amelynek lényegi eleme az otthoni gyermekszülés, mi viszont pusztán racionális érvek alapján be akarjuk bizonyítani, hogy csak kórházban szülni helyes, ezzel tulajdonképpen egy egész világképet nyilvánítunk érvénytelenné. Amikor tudományos ismeretterjesztésről beszélünk, ezt mindig szem előtt kell tartanunk, mert jóllehet a tudomány rengeteg kérdésre hihetetlenül pontos választ ad, azonban a tudományos gondolkodás alapvető sajátja, hogy a megvála-

szólatlan kérdések mögött mindig ott húzódik egy ismeretlen és semlegesnek tűnő univerzum. A tudomány nem hajlandó semmit állítani ezekről a feltáratlan területekről, legfeljebb kérdéseket, hipotéziseket vehet fel velük kapcsolatban. Következésképp a tudomány világgépe sosem teljes, ami viszont lélektanilag visszalépés az emberiség ősi létmódjához képest. A racionális gondolkodás nem tudja és nem is akarja a tudás szövetén megjelenő kisebb-nagyobb hasadásokat praktikus szellemekkel befoltozni, márpedig ezekhez – legyenek bár jók vagy gonoszak – legalább lehetett valahogy viszonyulni.

Példaként gondoljunk csak a Google által kifejlesztett AlphaGo mesterséges intelligenciára, melyet emberek terveztek, de a „gondolkodását” (indokolt-e még az idézőjel?) már a világ legjobb gojátékosai sem értik. Teremtettünk valamit, és nem értjük – ugyanakkor nem mondhatjuk, hogy egy emberfölötti tulajdonságokkal bíró démon lakik a gépben.

Egyre több ilyen impulzus ér minket, és az ismeretlenről, a részvételen univerzumból való szorongás legyőzésében segít a tudatosan vagy kevésbé tudatosan kiépített világgépünk.

Az Akadémián nagy erőket mozgósítottunk annak érdekében, hogy valódi tudást és minél differenciáltabb látásmódot kínáljunk – de a világgépét mindenki maga alakítja ki.

– *Mégis, mit lehet tenni az áltudományos tévhitek hódítása ellen?*

– Két reménytelen irányt látok. Az egyik, hogy úgy hiszem, az ember érez valamiféle vonzalmat az egyszerű, harmonikus és szép dolgok iránt. Az áltudományok, a tévhitek gyakran éppen azzal hódítanak, hogy egyszerűnek és tetszetősnek mutatják magukat. Aki azonban elkezd egy kicsit érdeklődni a tudomány iránt, és megismer néhány fontosabb összefüggést, hamar ráébred, hogy itt vannak csak igazán egyszerű, magától értehető természetességgű jelenségek.

Amikor írok valamiről, általában megpróbálok ezeknek a szép, egyszerű és természetes kapcsolatoknak a nyomába eredni – valahogy úgy, ahogy egy matematikus is lelkesen kutatja az „elegáns” bizonyításokat, melyek a probléma mélyén megbújó elemi összefüggésekre épülnek, nem pedig nyakatekert konstrukciók.

A másik, amiben reménykedem, az alapvető emberi kíváncsiság. Hiszek benne, hogy ez legtöbbször, sőt, talán mindannyiunkban megvan, legfeljebb gyakran háttérbe szorul, amikor látszólag fontosabb problémák vagy erősebb érzelmek tülekednek előre. Márpedig, ha sikerül megőrizni a kíváncsiságunkat félelmeink, létbizonytalanságunk és szorongatás mindennapi gondjaink közepette, a tetszetős áltudományos elméletek hamar megad-

Észtországi fotós túrán 2001-ben (Dörögdi Ádám felvétele)

ják magukat kérdéseink súlya alatt.

– *Milyen tervei vannak a következő évekre, évtizedekre?*

– Folyamatosan gyűjtöm a cikkeimhez a témaötleteket, gondolatokat, kérdéseket, melyeknek érdemes volna utánaeredni. A tapasztalat azt mutatja, hogy ezek gyakran olyan, a „levegőben lévő” témák, melyek egy-egy aktualitás kapcsán mélyebben is kifejtethők.

A cikkeim mellett a könyvírás is foglalkoztat, azonban egy ilyen méretű anyag összefogásához még szegényesnek érzem az eszköztáramat. Mindenesetre olvasok szorgalmasan, és próbálok mindent, ami elém kerül, kicsit a történetmesélés szemszögéből is figyelni. Egyik nagy kedvencem a magyar olvasók számára is jól ismert Bill Bryson, aki elképesztő mennyiségű tényanyagot képes úgy átadni, hogy közben végig tükön ülve várjuk, mi sült ki a sztori végén.

Kedvelem John Hillaby elbeszélési módszerét is, aki embertelen távokat képes gyalogolni csak azért, hogy a kellő öniróniával előadott kalandjait kísérvé megismerjük a tájat – lakóinak, élővilágának és köveinek történetével együtt. Gyalogszerrel Nagy-Britanniában című könyve minden bizonnyal ma is könnyedén beszerezhető sok antikváriumban.

Végül megemlíteném egy amerikai klasszikus, Barry Lopez nevét, aki egy kicsit tágabb perspektívából tekint az ember és a természet kapcsolatára. Úgy emeli be történeteibe az egyéni tapasztalatot, a hagyományt és az emberi hiedelemvilágot, hogy közben képes hiteles maradni.

– *A méltatásban egyik írásából idéztek, és ezzel összefüggésben párhuzamba állították Esterházy Péterrel. Mindketten*

matematikusként végeztek az egyetemen, mégis más hivatást választottak: sokkal szélesebb közönséget szólítva meg, mint ami egy kutatónak megadatik.

– Nagyon örültem, de meg is lepődtem azon, hogy velem kapcsolatban elhangzott Esterházy Péter neve. Tény, hogy én is nagyon szeretek a nyelvvel, a szavakkal játszani. Biztos köze van ennek ahhoz is, hogy szüleim bölcsészek, és az is hozzáadhatott a nyelvi érzékenységemhez, hogy sokszor hirtelen latinra váltottak, ha valami olyat akartak megbeszélni, ami nem a gyerekek-re tartozik.

Szeretek magyar nyelven írni, ezért minden, ami ebben a nyelvi közösségben történik, rám is hatással van. Az ismeretterjesztő írásoknak szükségük van befogadókra, akik érdeklődők tudnak maradni, akiket nem sodornak el a napi történések, és nyitottak a leghétköznapiabb kérdésekre is. Olyan emberekre van szükség, mind többre és többre, akik a hétfő reggeli rohanásban is képesek megállni egy járdarepedésből kinőtt növényke előtt, és feltenni maguknak a kérdést: hogy kerülhetett ez ide, hol láthattam már ilyet? Sokszor az ilyen egyszerű kérdésekre kapott válaszok jóval messzebbre vezetnek, mint azt valaha is gondoltuk.

Az interjút készítette:
TÓSZEGI ZSUZSANNA

Irodalom

- [1] Gilicze Bálint: A Hobbit átveri az agyunkat a moziban. 2014. január 7. <http://www.origo.hu/techbazis/20131224-a-hfr-3d-mozifilmes-technologia-meglepo-modon-hat-agyunkra.html>
- [2] Ezeket gondoltam ki. <https://balintgilicze.wordpress.com/>
- [3] Balint Gilicze. <https://www.flickr.com/>